

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra : pedagogiky a psychologie – oddělení sociálních studií
Studijní program: bakalářský
Kombinace : sociální pedagog

ŠIKANA A JEJÍ PROŽÍVÁNÍ U DĚTÍ V CÍLOVÉ SKUPINĚ 14 – 16 LET

CHICANERY AND ITS EXPERIENCING IN THE GOAL GROUP AGED 14
– 16 YEARS

Autor :
Zuzana Hájková

Podpis : _____

Adresa :
Slovenského národního povstání 392/8
460 05 Liberec 5

Vedoucí práce : Mgr. Květuše Sluková

Počet

stran	slov	grafů	pramenů	příloh
57	11 838	15	7	3

V Liberci dne 15.12.2003

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146072315

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Tel.: 048/535 2515 Fax: 048/535 2332

Katedra: pedagogiky a psychologie – oddělení sociálních studií

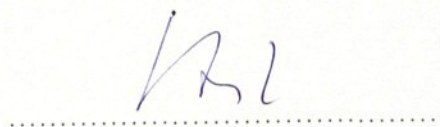
ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát: Zuzana Hájková
adresa: SNP 392, 460 05 Liberec 5
obor (kombinace): sociální pedagog
Název BP: Šikana a její prožívání u dětí v cílové skupině 14 – 16 let .
Název BP v angličtině: Chicanery and its experiencing in the goal Group aged 14-16 years.
Vedoucí práce: Mgr. Květuše Sluková
Konzultant:
Termín odevzdání: 30.4.2003

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. Metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 4.1.2002

.....
Děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (kandidát)..... *Zuzana HÁJKOVÁ*

Datum: *6.1.2002*

Podpis..... *[Signature]*

Cíl:

Zmapovat a analyzovat projevy šikany, jako celospolečenského problému, u vybrané skupiny dětí na 2. stupni základní školy. Ověřit, které děti se mohou stát obětí šikany a jaké faktory mohou být důvodem k šikaně. Zjistit, co šikanující na svých obětech nejčastěji upoutá, proč dochází napadení obětí a jaké jsou projevy šikany.

Pohled na šikanování jako na nemocné či patologické chování, se zaměřením na jeho nejnápadnější projevy, které porušují školní normy.

Hypotéza:

Nejčastější obětí šikany jsou ty děti, které se odlišují, nebo projevují svůj strach.

Nejlepší prevencí proti šikaně je sebevědomí dítěte.

Metody:

Práce se spisovou dokumentací, dotazník.

Literatura:

Blažek, B.: *Tváří tvář obrazovce*. Praha, Sociologické nakladatelství, 1995.

Capponi, V. – Novák, T.: *Asertivně do života*. Praha, Svoboda 1992.

Červený, K., Kubešová D.: *Šikanování jako projev nežádoucí aktivity*. Čs. psychologie 1996.

Kolář, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha, Portál 2000.

Kucharská, A.: *Specifické poruchy učení a chování*. Praha, Portál 2000.

Mg. Luboš Jhloras

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne 15.12.2003

Zuzana Hájková

Prohlášení k využívání výsledků diplomové práce:

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že souhlasím s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování apod.).

Jsem si vědoma toho, že : užití své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Zuzana Hájková

Podpis:

Adresa:

SNP 392

460 05 Liberec 5

V Liberci 15.12.2003

OBSAH

1.	Úvod.....	6
2.	Teoretická část.....	7
2.1.	Pojem šikana.....	7
2.2.	Hlubší souvislosti šikanování.....	9
2.3.	Změna sociálních rolí – vstup do školy.....	10
2.4.	Příčiny a motivy šikanování.....	11
3.	Projevy šikanování.....	13
3.1.	Hlavní rysy a formy agrese.....	13
4.	Účastníci šikany.....	14
4.1.	Šikanující agresor.....	14
4.2.	Oběti šikany.....	17
4.3.	Jak nahlížet na šikanu.....	18
4.4.	Stadia šikany.....	20
5.	Škody šikanování.....	21
5.1.	Čtyři hlavní destruktivní účinky.....	21
5.2.	Následky šikanování u obětí.....	22
6.	Boj proti šikaně.....	23
6.1.	Přímé známky šikany.....	24
6.2.	Nepřímé známky šikany.....	24
6.3.	Jiné známky šikany.....	25
6.4.	Zásady vyšetřování.....	25
6.4.1.	Vyšetřování šikany.....	25
6.4.2.	Kdy začít vyšetřovat.....	26
6.4.3.	Strategie vyšetřování.....	28
6.4.4.	Taktika vyšetřování.....	29
6.4.5.	Cesta k nápravě.....	30
7.	Ochrana před šikanou.....	32
7.1.	Rady pro rodiče obětí.....	32
7.2.	Škola proti šikanování.....	33
8.	Praktická část.....	35
8.1.	Cíl.....	35
8.2.	Předpoklad.....	35
8.3.	Metody výzkumu.....	35
8.4.	Popis a charakteristika vzorku.....	36
9.	Výsledky průzkumu dotazníkového šetření.....	37
10.	Závěr.....	
	Přílohy.....	47-56
	Seznam použité literatury.....	57

1. Úvod

V poslední době se stále častěji setkáváme s dětskou agresivitou a šikanou mezi dětmi a stáváme se, ať vědomě či nevědomě, jejími přímými svědky. Jak je to se šikanováním na našich školách? Existuje vůbec? S agresivním chováním se potýkáme již u dětí, které teprve navštěvují první ročníky základní školy. U žáků staršího školního věku se objevuje problém šikany.

Šikanování se ve větší či menší míře vyskytuje všude. Není před ním imunní žádný typ školy ani zařízení, kde se neklade důraz na ovlivňování vztahů mezi žáky. Vyskytuje se i tam, kde by to vůbec nikdo nepředpokládal. Žádní rodiče školního dítěte si nemohou být jisti, že jejich dítě nebude týráno, nebo že se se šikanováním nějak neseťká. Je to dáno především skrytostí šikanování, že o drtivé většině šikanování se prostě neví. Zůstává skryto navzdory tomu, že lehčí formy a počáteční stadia šikanování zasahují velkou část školní populace. Před tímto problémem stojíme všichni a nikoho z nás by neměl ponechat v klidu, neboť jeho přehlížení a neřešení se může v budoucnosti stát nebezpečím, jehož následky nejsme nyní schopni domyslet. Spirála násilí dosáhla dnes zejména ve školách takových rozměrů, že se mu jednotlivý žák ani nemůže vyhnout. Hlavně na vyšších stupních škol. Téma diplomové práce jsme zvolily takové, které se stalo v posledních letech stále častějším a aktuálnějším problémem, jenž se dotýká i mnoha z nás – šikanu ve škole. Problematiku šikany jsme zúžily na cílovou skupinu žáků – dětí ve věku 14 – 16 let. V neposlední řadě si autorka práce téma vybrala proto, že její dcera a potažmo i celá rodina má se šikanou osobní zkušenost. V bakalářské práci se pokusíme nastínit některé příčiny a zdroje šikany, zdroje šikany a vlivy, které šikanu posilují nebo naopak redukuje. V závěru práce nastíníme možnosti řešení a prevence šikanování. Stoupající výskyt šikanování by neměl být nikomu lhostejný. Čím více se budeme o problému šikany dozvídat, budeme o ní číst, mluvit a přemýšlet, tím se lépe dostane do podvědomí rodičů, pedagogů a široké veřejnosti a nalezneme účinnější metody vedoucí k řešení a potlačení šikany

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Pojem šikana

Šikana a šikanování není problém pouze současnosti a není to specifikum pouze školy. Projevy šikanování lze nalézt v armádě, v domovech důchodců, ústavech sociální péče či ve výchovných ústavech. Šikana ve škole je jistě stejně stará jako škola sama, děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovaly slabším. Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské nectnosti a dětská agresivita je celosvětový problém. Také u nás na školách tento jev v různých formách existuje. V současné době však již není pouhou záležitostí věkového období puberty a adolescence, ale posunuje se povážlivě i do období mladšího školního věku a přibývá v něm bezohlednosti a brutality. Kdy se vůbec objevil problém šikany na školách? Na přesnou odpověď nejsou k dispozici srovnatelné číselné údaje z minulosti a současnosti. První vědecká diskuse o ní však začala kupodivu až v roce 1969 ve Skandinávii. Jak je možné, že tak závažná věc byla přehlížena?

Šikana byla zpočátku chápána jako akce poměrně velké skupiny, která ztratila „sebekontrolu“ a vrhá se na jedince, který ji vyrušil z její činnosti. V sedmdesátých letech vykonal velkou vědeckou práci Olweus, který však už šikanu definoval jako opakovanou agresi jedince nebo skupiny agresorů proti jedinci nebo malé skupině obětí. Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů.

Definice šikany, se kterou pracují v posledních letech britští badatelé: „*Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky, nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů*“.¹

¹ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha 1995 s.26

Šikanu lze definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit. Šikana je závažnou agresivní poruchou chování.² Ojedinelý střet, od hádky po rvačku, šikanou nebývá. Šikana je záměrné a nevyprovokované užití síly jedincem nebo skupinou, obvykle opakovaně, bití, tahání za vlasy nebo oděv, ohrožování, vydírání, oloupení, rozšiřování pomluv. Oběť může trpět mnoho měsíců či let, ale pokud se jedná o zvláště krutý a brutální čin, je možné za šikanu považovat i jednotlivou událost bez dosavadní repetice.

Šikana velmi poškozuje - duševně, často i tělesně. Oběti se cítí bezmocné. Šikanující bývají starší, silnější nebo je jich víc. Oběti šikany dříve nebo později začnou hledat vinu v sobě - „důvod“, jenž je záminkou šikanování, se najde kdykoli. Může jím být tloušťka, brýle, výška postavy, druh šatů, barva vlasů, nějaký talent, jakákoli odlišnost nebo dokonce přednost. Tři čtvrtiny případů šikany se odehrávají ve škole, zbytek na cestě do školy nebo ze školy, případně v okolí domova. Šikanování jedné oběti může trvat dny, týdny, měsíce i déle.

Od roku 1994 až dodnes se v České republice uskutečnilo celkem jedenáct výzkumů zaměřených na zmapování šikanování v českých školách. Zatímco první výzkum Pavla Říčana realizovaný v roce 1994 u dvou tisíc žáků 5. a 6. tříd dospěl k závěru, že na počátku druhého stupně je v českých školách šikanováno 18 % školáků, poslední výzkumné studie dospěly k šokujícímu závěru, že počet šikanovaných žáků vzrostl na alarmujících 29 – 30 %. Další rozsáhlejší výzkumný projekt Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, který se uskutečnil v druhém pololetí roku 2001 na 66 školách a oslovil více než šest tisíc žáků druhého stupně základní školy, dospěl k 41 %. Z výsledků těchto výzkumů vyplynulo, že se zvýšila jak intenzita tak i brutalita šikany.

Šikana postihuje více než pětinu dětí v základních školách a desetinu ve školách středních, menší část nejméně jednou týdně. Častější obětí šikany jsou příslušníci

² Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese, Portál, Praha 2000, s.283

menšin, u nás třeba rómské, nebo děti čímkoli odlišné od očekávaného průměru. Většina dětí neřekne, obvykle ze strachu, učitelům ani rodičům, že jsou obětí šikany.³

2.2. Hlubší souvislosti šikanování

Chceme-li hlouběji porozumět šikaně, musíme podniknou cestu do „temných“ zákoutí lidské duše. Poznat, čeho všeho jsme my lidé schopni. Jen díky tomuto poznání máme šanci bránit sebe i druhé před destrukcí a agresivitou, která je v každém z nás. Neoddělitelnou součástí šikany je agresivita. Agresivita je jev značně složitý a na jeho vzniku se podílí jak faktory vnitřní, tak faktory společenské, tedy vnější. Člověk přichází na svět jako biologická bytost s výraznou dispozicí k socializaci. Pod vlivem prostředí se konkrétní dispozice buď rozvine nebo vyhasne, a to platí i o agresivních dispozicích. Agresivní chování jedince je tedy vždy ovlivněno komplexem příčin. Šikanování je zvláštním samoúčelným, asymetrickým typem agrese. Agrese při šikanování není pouze prostředkem, ale i cílem chování.

Michal Kolář⁴ uvádí, že setkáme-li se s krutostí nebo se šikanou, máme většinou snahu vysvětlovat si to tím, že to mohl udělat jen nenormální, nemocný člověk – psychopat. Takoví mohou lidé být, ale ve většině případů šikany nejde o psychopaty, ale o normální holky a kluky, kteří jsou pouze krajně sebestřední a sobečtí. Agrese a krutost, která je v nějaké míře v každém z nás, proto u nich nemá větší zábrany k bujení. Nejde o problém psychopatologie, ale o problém duchovního rozměru člověka a jeho morálky. Samotná porucha duchovního a morálního vývoje nevede automaticky k týrání druhých, nicméně lidé, kteří nepřekročili práh krajní závislosti na sobě, nemají probuzenou moc ducha vzdorovat zlu a jsou proto vydáni na pospas svým zoufalým obranám proti strachu, mezi které patří i šikanování. Z tohoto důvodu jsou ohrožení víc než ti druzí. Aby se však šikanování jako konkrétní forma antisociálního chování projevilo, je zapotřebí „souhry“ řady příčin a podmínek daných dědičností, vybaveností mozku a výchovným prostředím.

³ <http://www.ceskaskola.cz>

⁴ Kolář, M.: Bolest šikanování, Portál, Praha, 2001

Současná doba příliš nepodporuje to „lepší v nás“. Dennodenně jsme zahrnováni návody na rychlou, snadnou a bezbolestnou cestu ke štěstí, jejímiž hlavními atributy jsou úspěch, moc a peníze. Téhle cestě je pak podřízeno vše – životní styl, mezilidské vztahy, dokonce i hodnota lidského života. „Do vztahů mezi lidmi pronikla jakási svobodně tržní válka, ve které jde o to, urvat si, co se dá. Láska a soucit, to je spíš něco okrajového“, charakterizuje tento stav dr. Kolář.⁵

Šikanu řadíme mezi agresivní poruchy chování. Podle Vágnerové (2:283) porušování sociálních norem je u agresivního chování spojeno s násilným omezováním základních práv ostatních. Agresivní jednání lze obvykle interpretovat jako prostředek k uspokojení potřeby (např. k získání něčeho žádoucího nebo k sebeprosazení). Může být nevhodným prostředkem k dosažení obecně přijatelného cíle. Jindy je cíl agresivního jednání problematický – např. potřeba ovládat všechny děti ve třídě. Vzácněji jde o potřebu agresivního jednání, kdy je samo násilí cílem. Pak dítě uspokojuje například týrání spolužáka.

2.3 Změna sociálních rolí – vstup do školy

Vliv společenského klimatu se projevuje i ve škole. Škola nemůže výrazněji zasahovat do dějů ve společnosti, ale může ovlivňovat alespoň své mikroklima, vztahy v něm a pokusit se negativní vlivy mírnit. Do vztahů mezi dětmi se promítají všechna negativa dnešní doby. Dobrá škola by měla rozvíjet sociální a komunikativní dovednosti dětí, měla by je učit vstřícnosti, empatií, porozumění, schopnosti nabídnout pomoc nebo o pomoc požádat.

Vstup do školy je v životě dítěte velkým zlomem. Mění se jeho sociální role a struktura činností – nad herními aktivitami převažují činnosti učební a pravidelný denní režim. Začíná se formovat třídní kolektiv, kdy z malé formální skupiny, která vznikne sestavením seznamu dětí, které jdou do první třídy, začíná postupně vznikat skupina neformální, kde se všichni členové znají a vytvářejí vzájemné vztahy. V první třídě se také projevují velké rozdíly v oblasti sociálních dovedností mezi

⁵ <http://sweb.cz/sikana.os>

děti, které chodily do mateřské školy a které přicházejí do školy z rodiny. V prvních letech školní docházky jsou vrstevnické vztahy málo strukturované, ve třídě se vytvářejí malé skupinky, které jsou navzájem určitým způsobem propojené, vznikají malé referenční (vztažné) skupiny, které se formují podle zájmů nebo třeba podle bydliště. V tomto vývojovém období jsou v popředí ty skupinové normy, které jsou podporovány dospělými a pedagog-učitel má velké možnosti ovlivňovat postoje dětí vůči sobě na vzájem. Sledujeme-li utváření vedoucí role ve vrstevnické skupině z vývojového hlediska, tak v kolektivu školní třídy se utvářejí neformální vztahy, které jsou s přibývajícím věkem dětí stále více strukturované, do určité míry i stabilizované a stále méně závislé na postojích dospělých. Je to období, kdy dospělá autorita rodičů a učitelů ustupuje do pozadí a zvyšuje se vliv vrstevnické skupiny. Na druhém školním stupni již funguje skupinová dynamika většinou pouze spontánně. Velmi často je „šéfem“ třídy ten, kdo dokáže svoje názory prosadit i vůči dospělé autoritě. Třída je chápána jako seskupení jednotlivců a ne jako skupina, ve které se vytvářejí vztahy. Ale ty se vytvářejí a škola na ně nemá žádný cílený vliv. Pak může dojít až k takovému extrému, jakým je šikana. Musíme však přijmout pravý stav věcí. Škola nemůže odstranit destruktivní vlivy zvenčí, může k nim pouze přihlížet při hledání účinné ochrany dětí před šikanou.

2.4. Příčiny a motivy šikanování

Kořeny sociálně patologických jevů vidí odborníci v neuspokojivých vztazích a v nefungující komunikaci mezi rodiči a dětmi a oslabování rodinných vazeb. Dospělí věnují svým potomkům pouze velmi málo pozornosti denně, kdy jsou ochotni projevit zájem o to, jak se mají a co je nového. Tento čas se obvykle postupně zkracuje s tím, jak děti dospívají, takže není výjimkou, že obyčejná komunikace mnohdy zcela selhává a mezi rodiči a dětmi naroste emocionální zeď. Drogy, šikana, sekty, anarchismus a další projevy asociálního jednání jsou potom pouze únikem z neuspokojeného citového života dospívajících dětí.

Příčin šikanování může být celá řada a orientovat se v propletení motivů šikany je velmi obtížné. Navíc podle odborníků zkušenosti v oblasti hledání možných příčin vzniku šikany nejsou velké a výsledky nejsou tolik jednoznačné nato, aby bylo možno formulovat zcela jasné závěry a východiska. Některé příčiny jsou zjevné na první pohled, jiné se mohou objevit až při hlubším zkoumání. Jedna z takovýchto skrytých příčin je např. *tlak kolektivu*, který nutí dítě chovat se jinak – tak, jak se od něj očekává, že se bude chovat. Často k takové šikaně dochází, když agresor sám chce něco v sobě potlačit, ale potlačuje to mimo sebe tím, že trápí někoho, kdo ztělesňuje to, co chce v sobě potlačovat a tím si dokazuje, že není jako on. Další příčinou může být *touha po moci*, přání ovládat druhého člověka. Motivem je často motiv krutosti, někdy působí druhému radost, když někoho vidí trpět. Jiným motivem je zabíjení nudy. Někteří násilníci jsou ve škole neúspěšní a šikanováním dokazují, že jsou schopni vykonat něco velkého. K ubližování druhých může vést i jakási *zvědavost, experiment*. Kolář (2001) tuto příčinu nazývá motivem „Mengeleho“. Princip spočívá v tom, vyzkoušet, kolik toho druhý vydrží, rozebrat ho jako hračku. Se zvědavostí souvisí touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích, po senzaci. Impulsem k šikaně může být i žárlivost na přízeň učitelů, kterou třeba věnují jinému dítěti. V neposlední řadě se agresorem stává žák, který byl objektem šikanování. Aby předešel svému týrání, začne pro jistotu v nové škole šikanovat sám.

Kolář (2001) však připomíná, že šikaně nahrává i tradiční pedagogický styl, klasické hierarchicko-autoritativní vedení třídy který „*nevyužívá potenciálu vzájemných vztahů a interakcí mezi žáky, nechává ladem a náhodě mocné síly skupinové dynamiky*“.

Tento hierarchicko-autoritativní styl má podle Koláře (1997) velká rizika:

- Podporuje vznik táborů „my“ a „vy“ a tím rozděluje třídy na skupiny, které si navzájem nedůvěřují a tím v nich snáze zakořeňují pravidla šikany. Ze třídy se nesmí nic vynášet a platí : když to řekneš učiteli, jsi bonzák.
- Vede k vytvoření legální sociální struktury, kterou žáci nepřijmou na svou, protože je pro ně cizí a nezajímavá. To vede ke snaze hledat a budovat vlastní

přijatelnou parastrukturu. Následně dojde k rozporu mezi formální a neformální strukturou skupiny a vznikne velká vzdálenost mezi normami, hodnotami a postoji, které preferuje pedagog a hodnotami a postoji, které upřednostňuje většina žáků. Taková situace brání pedagogovi poznat život ve skupině. Pedagog sice udrží vnější kázeň, ale není schopen rozpoznat, co se ve skupině děje, natož aby to ovlivnil.

- Nepracuje systematicky se zpětnými informacemi od jednotlivých žáků a nesměřuje k sebeuvědomění a sebepoznání skupiny a tím nedokáže reflektovat na chybné kroky. Nárůst pedagogických omylů vede k deprivaci potřeb skupiny jako celku, což vytváří příznivý terén pro sebedestrukci v podobně šikanování.

3. Projevy šikanování

3.1. Hlavní rysy a formy agrese

Michal Kolář (2001) popisuje hlavní rysy chování, které lze označit jako šikanování následovně: Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používání k tomu agrese a manipulaci.

Příklady typů a forem agrese a manipulací.

a) Fyzická agrese a používání zbraní

- Oběť je škrcena kabelem, provazem, páskem, šálou a to až do ztráty vědomí.
- Oběť je dušena polštářem a ručníkem, agresori měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat.
- Agresori střílejí vzduchovou pistolí broky do různých částí těla oběti – hýždí, zad
- Oběti vrážení špendlíky až po hlavičku, bodají kružítkem, nebo házejí šípkami na živý terč, nebo oběť bolestivě píchají tužkou.
- Oběť je vystavena ranám pěstí do obličeje a do břicha a fackováním.

b) Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- Oběti je vyhrožováno mučením a zabitím.
- Oběti je vyhrožováno nepřímo, anonymně, po telefonu.

- Oběť je zastrašována zbraněmi (plynovou pistolí, nožem, nůžkami, břitvou).
- Oběti je nadáváno.
- Agresori urážejí rodiče obětí a vysmívají se slabostem a handicapům dětí.

c) Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- Agresori zabavují kapesné, berou oběti peníze.
- Přivlastňují si věci obětí (penály, kalkulačky, hodinky).
- Trhají a ničí oběti učebnice, sešity.
- Agresori schovávají oběti lístky na oběd, boty, aktovku.
- Agresori poplivávají oběti svačinu.

d) Násilné a manipulativní příkazy

- Oběť je donucena jíst jídlo z podlahy, pít limonádu, do které bylo napliváno.
- Oběť je donucena nosit ponižující ceduli.
- Oběti je přikázáno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit s kamarády.
- Je donucována platit agresorům výkupné a půjčovat peníze.
- Je nucena pracovat v praktické výuce – v dílně za agresora.

Vágnerová (2000) uvádí, že různé projevy šikanování se liší i mírou nutné aktivity obětí. Vynucené chování šikanovaného jedince se projevuje buď pasivním snášením ponižujícího jednání ostatních (např. nechá na sebe plivat), anebo má ráz nedobrovolné aktivity ve prospěch agresora (např. nosí mu tašku, píše úkoly apod.)

4. Účastníci šikany

4.1. Šikanující agresor

Osobnost iniciátora šikany může mít několik různých podob. Jedním ze společných znaků agresorů je absence morální výchovy a morálních hodnot a její příčiny je možné hledat již v rodině. Podle Vágnerové (2000) je šikanující agresor obvykle fyzicky zdatný a silný, ale neukázněný s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními, bývá necitlivý a bezohledný. Nemívá dostatečně

vyvinuté svědomí a za své chování se necítí vinen. Má zvýrazněnou potřebu sebezprosažení, kterou buď nemůže uspokojit v jiné oblasti z důvodu omezených schopností, nebo má návyk řešit všechno násilím. Bývá spíše podprůměrným, méně úspěšným žákem. Tendence k agresi je spojena s podezíravostí vůči okolí.

Vágnerová (2:284) dále uvádí, že jedinec promítá do ostatních svoje vlastní postoje a sklony ubližovat druhým: podezírá je z toho, co má tendenci dělat sám. Zpravidla se projevuje agresivně již od raného věku. V jeho chování je zjevný nedostatek citlivosti a ohledu k ostatním. Říčan v knize „Agresivita a šikana mezi dětmi“ (1995) uvádí, že pokud jde o fyzickou stránku, jde většinou o jedince nadprůměrně tělesně zdatné, silné a obratné, zvláště v případech, pokud jde o chlapce. Ovšem nemusí tomu tak být vždycky. Bylo by chybou podezírat všechny tělesně silné jedince ze sklonu šikanovat. Velká většina tělesně zdatných dětí je neagresivní, resp. průměrná, což znamená, že se nedopouští agrese ani častěji, ani méně než ostatní.

Pro šikanující děti je typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Ubližovat druhým je pro ně radostí. Zvláštním typem je nohsled agresora, který není iniciativní při napadení oběti, ale připojí se z konformity a nejednou ze strachu, že by se jinak sám mohl stát obětí šikany. Říčan se dále v knize zabývá otázkou, z jakého rodinného prostředí pocházejí a jaká byla výchova agresorů.

Sklon k agresivnímu jednání se vytváří v předškolním věku, v prvních letech života. Určitou roli hrají temperamentové dispozice – vznětlivost a impulsivita a menší citlivost k možným následkům jednání. Další důležitou roli hraje výchovné prostředí dítěte a jeho výchova. Nejvíce dítěti škodí nedostatek zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost nebo dokonce nenávisť, nezájem či nepřátelství na jedné a přílišná autoritativnost na druhé straně. Pokud jsou rodiče ke svému dítěti lhostejní a neprojevují o něho zájem, snaží se dítě být bráno na vědomí někde jinde než doma, nejčastěji v kolektivu – ve škole. Třetí rozhodující přísadou je tolerance k násilí,

kterého se dítě dopouští vůči vrstevníkům nebo dokonce podpora a pochvala za násilné jednání.

Podle Michala Koláře (2001) existují v šikanování tři základní typy agresorů:

1. typ agresora - je primitivní, hrubý, brutální s kázeňskými problémy s narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností, na první pohled grázlík, který druhé zastrašuje.

Vnější forma šikanování - šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy - častý výskyt agrese a brutality rodičů, jakoby agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ agresora - je velmi slušný, sevřený, zvýšeně úzkostný, narcisticky šlechtěný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování - násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy - časné uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky

3. typ agresora - je žák oblíbený, vlivný, s dobrým prospěchem, s výborným sociálním chováním. Umí si získat kantory, je zábavný, rád pořádá "představení" s obětí a občas k tomu má i "své" lidi.

Vnější forma šikanování - šikanuje pro pobavení sebe i ostatních.

Specifika rodinné výchovy - nejsou zaznamenána žádná významnější specifika, pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

4.2. Oběti šikany

Podle Říčana (1995) varovné a nejdůležitější zjištění je, že oběti šikany se může stát prakticky každý. Velmi často se oběti šikany stávají děti nové v kolektivu, děti, které něčím vynikají. Často také děti s nějakým handicapem, u kterých riziko spočívá v tělesné slabosti a neobratnosti oběti při fyzickém střetnutí. Dále děti s určitou odlišností – brýle, zrzavé vlasy, obezita, vzhledová vada a podobně. Na druhou stranu to může být dítě přemýšlivé, příliš zralé, ušlechtilé nebo dítě s dobrým vztahem k některému z učitelů – tzv. šploun. Pohrdání skupiny vedoucí k šikaně může postihnout i dítě ze sociálně slabé rodiny, kde například rodiče nemohou koupit dítěti oblečení, které by „bylo podle módy“. Pokud jde o duševní vlastnosti oběti, typická oběť šikany bývá tichá, plachá a citlivá. Mívá nízké sebevědomí a submisivně se podřizuje. Těžko se prosazuje mezi vrstevníky. Oběti se snadno stává outsider třídy, dítě osamělé, bez kamarádů. Oběti mívají také odmítavý vztah k násilí, např. ve rvavých sportech. Část obětí šikany provokuje k agresi svým útočným chováním, který ostatní dráždí. Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou současně také agresory – zúčastňují se zvláště ve skupině šikanování jiných. Tyto děti jsou v kolektivu výrazně neoblíbené. Naproti tomu Kolář (2001) uvádí, že postihnout, jak vypadá oběť šikanování, je poněkud obtížnější než zachycení charakteristiky agresora. Někdy není důležité, jaká oběť je, její výběr je naprosto nahodilý. Přesto existují typické oběti, které jsou opakovaně týrané. Existují i určité charakteristiky, které zvyšují riziko, že někdo bude šikanován. Oběti bývají často nějak oslabené – mívají tělesný či psychický handicap, nebo se liší od skupinové normy a jsou v menšině. Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, nějaká mimořádnost ve vzhledu, například následky po operaci rozštěpu podobně. V žádném případě to nejsou nějakí defektní jedinci. Jsou to pouze nejslabší ze slabých. To znamená, že vůbec neumějí skrývat strach a jejich bojácnost je příliš viditelná. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti výčitkám svědomí. V tomto smyslu děti, které jakoby přitahují násilí,

nemusejí být vždycky fyzicky slabé, nemusejí mít tělesný handicap. Zpravidla však bývají méně zdatní než agresori.

Podle Koláře existují typy obětí:

1. oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
2. oběti silné a nahodilé
3. oběti deviantní a nekonformní.

Dále to mohou být oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované, a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opětovaný vztah. Do soukolí agrese se může dostat každý. Jednou proto, že je příliš chytrý, jindy, že chytrý není. Šikana nemá důvod, má jen oběť, většinou nahodilou. Obrazně řečeno nesnášenou „bílou vránou“ se může stát každý.

4.3. Jak nahlížet na šikanu

Podle Říčana¹ šikana není jen záležitostí dvojice šikanující – šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá „podhoubí“ v tom, co se děje ve skupině jako celku. Většinou dětí je samozřejmě agrese proti mysli, ale jde-li o agresi proti tomu, kdo jim není sympatický a kým pohrdají, mohou ji schvalovat.

Kolář⁶ popisuje šikanování ze tří praktických pohledů, které považuje za důležité: pohled z vnějšku – ten chápe šikanování jako nemocné chování, a dva pohledy zevnitř, rozumějící šikanování jako závislosti a jako těžké poruše vztahů ve skupině.

Šikanování jako nemocné chování:

Pohled na šikanování jako na nemocné chování či patologické chování se zaměřuje na jeho nejnapadnější projevy, které porušují školní, nebo trestně právní normy. Tento pohled je nejběžnější a většinou také jediný. Pro první orientační posouzení je však nezbytný a nezastupitelný, v tomto smyslu je definice šikanování následující : - jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či

¹ tamtéž s.39

⁶ http://web.cz/sikana.os./R_obra

spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci. Uvádí, že šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti.

Šikanování jako závislost

Mezi obětí a agresorem existuje nesvobodný vztah, jakýsi scénář skryté spolupráce. Oběť se chová bizarně, jakoby vstřícně, kamarádsky, někdy běhá za svými trýzniteli jako poslušný pejsek. Kolář vysvětluje, že je to věc, která řadu lidí i specialistů mate a dodává, že existuje mylný názor, že když má člověk svobodnou vůli, že ho nikdo nemůže přinutit k tomu, aby udělal něco proti svému přesvědčení.

Na počátku závislosti je vlastně běžné hraní se strachem (existuje i mezi dospělými). Spočívá v nejrůznějších „žertících“ a jde o to, nachytat nebo dokázat tomu druhému, že má větší strach než já a svůj strach dokonale skrýt. Ze začátku je to legrace, která se najednou přesmykne do závislosti. Agresor prožívá při trápení oběti příjemné pocity slasti, které chce opakovat a zvyšovat. Oběť se zpočátku „hře“ podvolí, vyhledává jí, důvodem může být i obdiv k autoritám nebo jisté „dispozice“ z rodiny. Pak se ale začne trápení zvyšovat a její křehké obrany proti bolesti, ať fyzické či psychické se prolomí. V oběti se nastartují sebezničující tendence – pocity viny, chronické deprese. Projev závislosti může jít tak daleko, že oběť se s agresorem ztotožní a považuje jej za kamaráda, obdivuje ho a dělá vše, co jí přikáže.

Šikanování jako onemocnění celé skupiny

Šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. Je důsledkem těžké poruchy vztahů ve skupině. I Vágnerová tvrdí, že šikana je vždy záležitostí celé skupiny. Jejím důsledkem je deformace sociálních vztahů, hierarchie rolí a postojů k normám. Šikana se stala součástí skupinových sociálních norem (např. v armádě, kde mívá charakter rituálu, který je přehlížen nebo tolerován). Nebyla by možná, kdyby ji zbývající členové skupiny odmítli. Podle Koláře má onemocnění skupiny svůj vnitřní vývoj, který prochází pěti stadii. Od počátečního až po rozvinuté.

4.4. Stadia šikany

Podle Koláře⁷ existuje pět stadií onemocnění:

První stadium: ostrakismus.

V každé skupině se najdou jednotlivci, kteří jsou nejméně uznávaní, nejméně oblíbení a právem se cítí nemilováni. Děje-li se tak ve školní třídě, jde většinou o mírné, převážně psychické formy násilí zaměřené na „neoblíbence“. Ostatní takového žáka více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, intrikují proti němu, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky a podobně. Tato situace je zárodečnou podobou šikanování.

Druhé stadium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace.

V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako ventil. Může to být před písemkou, po konfliktu s učitelem, ale také paradoxně v situacích, kdy o nic nejde – na horách, na brigádách. Pro zvládnutí nejistoty nebo „přežití“ šedivého programu nutkavě vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu subtilní fyzická agrese. Pokud se ve třídě sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců, kteří od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb, může to být další důvod přerůstání ostrakismu do stadia fyzické agrese. Ve druhém stadiu dochází k mechanismu tzv. „scapegoatingu“, upevňování soudržnosti skupiny na účet obětí. Zážitek agresorů při týrání slabých a ustrašených spolužáků může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení zábran a k opakování agresivního chování.

Třetí stadium: vytvoření jádra.

Toto stadium považuje Kolář za klíčový moment, kdy se rozhoduje, zda se počáteční stadium šikany přehoupne do stadia pokročilého. Pokud se přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců nepostaví pevná hráz, potom se často utvoří „úderné jádro“, skupinka agresorů, která systematicky, nikoliv náhodně, začne šikanovat nejvhodnější oběti.

⁷ Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách, Portál, Praha 1997

Čtvrté stadium: většina přijímá normy agresorů.

Pokud není ve skupině silná pozitivní podskupina jsou v tomto stadiu pokročilé šikany normy agresorů přijaty většinou a následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. Kolář uvádí : „ Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, avšak místo aby fungováním organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců“.

Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana.

Normy agresorů byly přijaty, nebo jsou alespoň všemi respektovány. Dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování – ke stadiu vykořisťování.

Podle Koláře jsou žáci rozděleni na otrokáře a otroky, kdy agresori sebe sama označují za nadlidi, krále atd. a své oběti za podlidi, poddané. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné, od peněz po školní znalosti. Největším důkazem moci nad těmito otroky je to, že jim otrokáři mohou způsobit bolest, znásilňovat je všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit. Čas pracuje převážně pro nárůst a zdokonalování násilí. V malé skupině zcela vítězí zlo, nápadně podobně fašismu.

5. Škody šikanování

5.1. Čtyři hlavní destruktivní účinky

Škody a následky šikanování často zůstávají skryty, nicméně jsou velice závažné a rozsáhlé. Šikanování často nabývá charakteru skupinové trestné činnosti . Podle Koláře (1997) šikanování způsobuje všem členům skupiny škody. Hlavní destruktivní účinky jsou čtyři:

1) Poškození fyzického a psychického zdraví obětí

Šikanování způsobuje obětem velké psychické a fyzické utrpení. Poškozuje často dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. Při brutálních formách a v pokročilých stádiích ohrožuje i život oběti.

2) Fixování antisociálních postojů u agresorů

Velmi vážný je i účinek na iniciátory a účastníky šikanování, i když na rozdíl od obětí je tento účinek jiný. Pokud se agrese nezastaví a agresor nepocítí sílu společnosti ve vynucování obecných pravidel správného chování vůči ostatním, upevňují se u něj antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost.

3) Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny

Žáci, kteří se šikanování přímo neúčastní, ale jsou jeho svědky, ztrácejí iluze o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Jsou postaveni před fakt, že se s tím nedá nic dělat, že autority nejsou schopny zajistit ochranu a bezpečnost slabším. Mravní a zákonné normy jsou překračovány aniž by to pro agresory znamenalo nějakou komplikaci. Obdobně potom přistupují k násilí, event. k porušování zákona i v dalším životě – jsou pasivní a apatičtí.

4) Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku

Šikanování je závažnou překážkou pedagogických snah o výchovný a výukový růst skupiny a jednotlivých členů. Skupina, kde se šikanování vyskytuje zcela ztrácí výchovnou funkci, jakou má zdravá komunita. Výukový efekt v takové nemocné skupině je minimální.

5.2. Následky šikanování u obětí

Podle Koláře (1997) závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé nebo dlouhodobé.

Oběti pokročilých stupňů šikanování

Nejzávažnější následky jsou u obětí čtvrtého a pátého stupně šikanování a Kolář uvádí, že mají celoživotní charakter. U nejhorších případů „vyřeší“ oběť situaci sebevraždou. Kolář však uvádí, že je těžké ověřit, kolik sebevražd dětí a mladistvých souvisí se šikanováním. Při dlouhodobém brutálním šikanování se oběť často zhroutí, trpí panickou hrůzou ze zabití a má skutečný strach o život. Má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Můžou se u ní projevit psychosomatické potíže jako únava, nevolnost,

bolest hlavy, břicha, zad, dusivé astmatické záchvaty. Některé oběti se musí dlouhodobě léčit.

Oběti pokročilých šikan mají tendenci ode všeho uniknout, všechno vzdát a skrýt se. Je těžké se k nim přiblížit a je téměř nemožné získat od nich informaci. Kolář (7:69) přímo uvádí: „*Pozdní následky nejbrutálnějších šikan se podobají syndromu vyhlazovacích táborů. Jejich hlavní znaky jsou nápadně podobné: chronické depresivní stavy, poruchy přizpůsobivosti, poruchy vývoje osobnosti*“.

Oběti počátečních stupňů šikanování

Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku, izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání zvolna, ale jistě narušuje osobnostní vývoj žáka. Takový žák se necítí ve škole dobře a jeho vztah ke škole bývá negativní. Často podle Koláře dochází k vyčerpání nervové soustavy a objeví se neuróza nebo psychosomatické potíže. U takových žáků se často vyskytuje nepozornost při vyučování, zhoršení prospěchu, tendence k nadměrné omluvené či neomluvené absenci, poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí.

6. Boj proti šikaně

Podle Říčana (1995) boj proti šikaně a její předcházení je jen jedním z řady úkolů, které má škola při výchově dětí. Podaří-li se omezit šikanu, ubude také vandalského ničení různých předmětů, poklesne počet krádeží a zlepší se i celková atmosféra, kázeň a pořádek ve škole, zvýší se spokojenost dětí s pobytem ve škole. Optimální řešení šikany je její prevence. Tu představuje na úrovni školy především výchova k empatii a kooperativním vztahům ve třídě. Ve většině tříd existuje nejméně jedna opoziční skupina, jejímž zájmem je co nejméně pracovat a přitom získat, třeba i podváděním co nejlepší výsledky. Říčana nazývá takovou skupinu prekriminální, protože její členové mají podstatně vyšší pravděpodobnost než ostatní děti, že se v dospělosti budou dostávat do konfliktu se zákonem. Někdy taková skupina plně ovládne celou třídu a terorizuje ji. Pro takovou třídu jsou příznačné „spodní proudy“ připomínající mafiánskou konspiraci.

Základní pravidlo je „nebonzovat“. Prekriminální skupina tuto zásadu zneužívá pro fungování své mafiánské sítě a pak lze těžko určit, kde končí hra a kde hra přerůstá v drsnou skutečnost.

Druhým základním kamenem je zastrašování. Říčan uvádí, že oběť šikany je nejslabší článek v řetězu solidarity slušných dětí. Pokud je bezbranný žák týrán agresorem, který je kápem nebo členem prekriminální skupiny, je to jasný signál pro všechny, že zítra se jim může stát totéž, pokud se postaví na odpor. Šikana tak demoralizuje celou skupinu a oslabuje její odolnost a její schopnost vzdorovat agresí. Pak se stane, že místo aby byl školní třída první obcí, kde se dítě má učit demokracii, setkává se se zárodkem totalitního systému. Podle Říčana (1995) je nutné se při vyšetřování zaměřit na přímé a nepřímé známky šikany, na jejich současný výskyt nebo kumulaci.

6.1. Přímé známky šikany

1. Posměch: posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty .
2. Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, případně pohrdavým tónem.
3. Příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
4. Honění, strkání, štouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
5. Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

6.2. Nepřímé známky šikany

1. Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.
2. Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.
3. O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
4. Má-li dítě promluvit před třídou je nejisté, ustrašené.
5. Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.

6.3. Jiné známky šikany

1. Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
2. Dítě nemá ani jednoho kamaráda, s nímž by trávil volný čas.
3. Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
4. Nechutí jít ráno do školy – zvláště když dříve mělo dítě školu rádo.
5. Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, střídá různé cesty.

6.4. Zásady vyšetřování šikany

Říčan(1995) uvádí, že vyšetření šikany bývá obtížné a hlavní zásady správného postupu jsou :

1. Chránit zdroj informací, neprozradit ho.
2. Prozradit co nejméně o tom, co je už a co dosud není známo, nebo to není možno dokázat.
3. Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.
4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.

6.4.1. Vyšetřování šikany

Podle Říčana by vyšetřování šikany mělo být vedeno následovně:

1. Promluvit s tím, kdo o šikaně informoval, nechat ho vyprávět vlastními slovy co se stalo.
2. Pokud je referentem sama oběť ujistit ji podporou a ochrannou, zeptat se, jak si představuje pomoc, podle okolností požádat oběť o písemné sepsání celé události
3. Pokud jsme schopni zajistit oběti účinnou ochranu, přemluvit jí, aby souhlasila se zveřejněním. I když se nepodaří agresory usvědčit, je větší naděje, že se šikanou přestanou
4. Rozhovor s podezřelými agresory – nechat všechny vyprávět co se stalo a uložit

jím, aby své výpovědi napsali.

5. Vyslechnout individuálně děti, které šikaně přihlížely nebo o ní věděly, především ty, které patří k nejslušnějším, o kterých lze předpokládat, že podají užitečné informace.

Velký důraz klade Říčan na úlohu školy při šetření šikany a uvádí následující postup:

- jednat bezodkladně, dát agresorovi najevo výraz hněvu a odsouzení (odsuzovat čin, nikoli pachatele)
- za každou cenu uchránit oběť před dalším hrubým násilím
- s agresory jednat individuálně – ne před třídou, kde mají tendenci utíkat do vzdorného postoje

Podle Říčana je nutné, při vyšetřování zůstat objektivní. Je-li příliš malá naděje na usvědčení agresorů a pokud oběť nesouhlasí s tím, aby byla záležitost zveřejněna, může být prospěšnější spokojit se s tím, udělat pro příště pro ochranu oběti, co je možné a získané informace uschovat pro použití v budoucnosti.

6.4.2 Kdy začít vyšetřovat

Také Kolář (1997) se v knize podrobně zabývá metodou vyšetřování šikany. Uvádí, že jsou dva důvody, kdy začít s vyšetřováním:

- *alarmující signály*
- *nepřímé varující signály.*

Alarmující signály je potřeba záměrně a systematicky vyhledávat, a to nejlépe prostřednictvím depistážních dotazníků. Rozhodně se tyto signály nemohou ponechávat pouze náhodě.

Nepřímé varující signály jsou podle Koláře sice málo zjevné, ale velmi důležité a jsou charakteristické většinou pro počáteční stádium šikany. Patří mezi ně nenápadné projevy šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc. Dále Kolář uvádí některé příklady varovných signálů:

Skryté volání o pomoc

- žák vchází s učitelem do třídy, o přestávce nenápadně postává u kabinetu, přichází pozdě do hodiny, chodí vždy a všude jako poslední
- dítě je osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda – projevy outsidera
- dítě je stísněné, má smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně – působí na něj nepříznivý emoční stav
- žák nechodí na tělocvik, vždy zůstává ve třídě, má nadměrnou omluvenou absenci, případně i neomluvenou absenci
- žákovi se náhle zhorší prospěch, nesoustředí se při vyučování.

Subtilní násilí a manipulace

- žák je okázale přehlížen, odmítán a izolován
- projevy nerovnoprávnosti – dítě dostává povýšené příkazy a snaží se jim vyhovět, bývá ostatními komandováno a okřikováno
- „přátelské“ vtipy a kanadské žertíky
- ponižování a zesměšňování – třída se směje při neúspěchu žáka, zahanbují ho negativně zabarvenou přezdívkou
- objevuje se nápadně jednostranné strkání, pošťuchování, pohlavkování apod.
- žák „dobrovolně“ vydává svačiny kamarádovi.

Kolář v knize dále varuje, že než se začne s vyšetřováním, musí se zjistit závažnost „onemocnění“ a dodává, že je zásadní rozdíl mezi vyšetřováním a první pomocí u počátečních a pokročilých stadií šikany.

Závažnost onemocnění:

1) Počáteční onemocnění, kdy oběti poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval, svědkové vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají. Svědkové nevidí agresory pouze pozitivně, ale diferencovaně a nebojí se to vyjádřit. Ostatní členové skupiny násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady, a ve vztahu k trpící oběti je u nich přítomný soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým. Celková atmosféra ve skupině se vyznačuje malou soudržností, nespoluprací, projevuje se malá svoboda názorů. Počáteční

onemocnění je tedy podle Koláře první, druhý a třetí stupeň vývojové destrukce, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování ve skupině nejsou přijaty většinou.

2) Pokročilé onemocnění, kdy u obětí je patrná ustrašenost, nechtějí prozradit, kdo jim ublížil a mnohdy zdůrazňují své zranění bizarním způsobem. Svědkové odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic prozradit, protože by měli peklo a jejich případné výpovědi působí podezřele. Ostatní členové skupiny násilí bagatelizují nebo popírají. Ostatními členy skupiny je oběť kritizována a znevažována a často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama. Svědkové podezřelé agresory chválí a brání, případně pro ně hledají polehčující okolnosti. Celková atmosféra ve skupině je poznamenána strachem, napětím a nesvobodou. Kolář přímo uvádí „špatně se tu dýchá“.

Kolář v článku „Nebezpečná epidemie“⁸ uvádí, že existují čtyři kritéria, s jejichž pomocí se dá poměrně bezpečně posoudit, zda je šikana počáteční či pokročilá:

1) Způsob chování a výpovědi obětí a svědků – mluví-li poměrně otevřeně, nebo ustrašeně, popírají-li násilí, nebo naopak tvrdí, že neexistuje, zda soucítí s obětí, nebo ji třeba obviňují.

2) Závažnost a častost agresivních projevů.

3) Doba po kterou šikanování trvalo. Podle Koláře objeví-li se projevy šikany třeba v první třídě nebo v prvním ročníku na střední škole po dvou měsících, je to jiné, než když se šikana provalí v 9. třídě. Tam je pravděpodobnost, že šikanování běží již delší dobu, třeba i několik let.

4) Počet obětí a agresorů – je-li jich více, jde většinou o pokročilou šikanu.

6.4.3. Strategie vyšetřování

Podle Koláře (1997) je cílem vyšetřování získat odpovědi na otázky:

- kdo je obětí, případně kolik je obětí
- kdo je agresorem a kolik je agresorů
- kdo je iniciátorem

⁸ <http://www.sikana203.cz>

- kdo je aktivním účastníkem šikany
- co kdy, kde konkrétně agresori obětím dělali.

Kolář dále v knize uvádí, že jako účinnou a razantní první pomoc, je nejvhodnější vnější strategie, která mapuje symptomy šikanování a pracuje pouze s vybranými svědky. Je to strategie univerzální pro děti a dospělé i pro různé typy škol a obsahuje následující schéma kroků, které je třeba dodržovat:

- 1) Rozhovor s informátory a oběťmi.
- 2) Nalezení vhodných svědků.
- 3) Individuální případně konfrontační rozhovory se svědky – nekonfrontovat oběť a agresora a svědky s agresory.
- 4) Zajistit ochranu obětem.
- 5) Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Tyto kroky označuje Kolář za konstantní a dodává, že při vážné šikaně, kdy hrozí ublížení je potřeba udělat čtvrtý krok nejdříve – okamžitě chránit oběť.

6.4.4. Taktika vyšetřování

Na rozdíl od strategie je taktika pružná, alternativní. Metody musí mít podle Koláře (8) vždy charakter překvapení a skrytosti. Taktika vyšetřování má podle Koláře (1997) čtyři části:

- 1) Zahřívací předkolo
- 2) Monolog
- 3) Dialóg
- 4) Konfrontace

V „zahřívacím předkole“ je třeba navodit určitou atmosféru. Ta je jiná je-li hovor veden s obětí a svědkem a jiná při hovoru s agresorem. U obětí a svědků je potřeba vzbudit pocit jistoty a bezpečí. Agresora je potřeba znejistit, při hovoru s ním využít napětí, momentu překvapení a šoku.

„*Monolog*“ se může při vyšetřování vynechat, na druhou stranu pro lepší poznání žáka je užitečné ho zařadit. Slouží k tomu, aby žák – svědek nebo agresor svými slovy řekl, co se přihodilo.

„*Dialog*“ není dialogem v pravém slova smyslu, jde v něm o kladení otázek vyšetřovanému žákovi a jeho odpovědi na ně. Kolář doporučuje po celou dobu udržovat citové napětí a jako nejběžnější variantu uvádí přitlačení ke zdi. Agresorovi jsou nabídnuty nějaké polehčující okolnosti, když se přizná, ale zároveň je ubezpečen, že v případě dalšího šikanování bude nekompromisně potrestán.

„*Konfrontace*“ není nutná v každém případě a má být zařazena pouze tehdy, jestliže je vyšetřování obtížné. Například aby se ujasnily rozpory mezi svědky. Konfrontace agresorů má být regulována, mají být posazeni tváří v tvář a má se sledovat rozpor mezi slovy a gesty. „Neverbální komunikace je starší než verbální a je mnohem pravdivější“ zdůrazňuje dr. Kolář. Vyšetřování šikany jak uvádí Kolář je velmi citlivou záležitostí. Učitel by neměl podlehnout pocitu, že je „ten poslední spravedlivý“, ani tomu, že se „zase tak moc nestalo“. Na cestu za nápravou by měl být vybaven láskou k dětem, schopností empatie, soucitem a etickými normami.

6.4.5. Cesta k nápravě

Kolář (1997) uvádí, že jakmile je vyšetřování šikany dokončeno, je nutné přistoupit k nápravě pomocí dvou metod, kterými jsou **nátlak a usmíření**.

I. Vnější nátlak (stavění hrází agresí)- cílem je přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Aby byla účinná je při ní podle dr. Koláře dodržovat tři základní kroky:

- 1) individuální nebo komisionální pohovor s agresory a jejich rodiči s následujícím postupem:
 - a) seznámení rodičů agresorů s problémem, které provede člověk, který šikany vyšetřoval a ví o ní nejvíc např. výchovný poradce
 - b) postupné vyjádření všech pedagogů k problému

- c) vyjádření agresora
 - d) vyjádření rodičů agresora
 - e) rozhodování komise-členové komise by měli hledat společně řešení s rodiči, neustoupit jejich tlaku, neprozradit jména svědků a najít konkrétní řešení
- II.** Výsledky šetření včetně potrestání agresorů oznámit před celou třídou – je potřebné, aby škola demonstrovala svůj pevný morální postoj - šikanování nebude trpěno!
- III.** Ochrana oběti – metoda nátlaku potlačuje jen příznaky a není proto vyloučeno, že se situace nebude opakovat. Z tohoto důvodu je třeba být i po vyšetřování s obětí a jejími rodiči v kontaktu, případně být ve spojení s někým, kdo monitoruje situaci ve třídě.

Metoda usmíření – tato metoda sleduje namísto vnějšího donucení k poslušnosti pomocí trestu, hlubší proměnu vztahů ve skupině a mezi obětí a agresorem. Jejím cílem je eliminovat agresivní, nepřátelské postoje a dojít k domluvě a usmíření. Agresor není tvrdě potrestán. Projevuje se mu důvěra, dostává šanci vše napravit. Při této metodě je důležité, aby si byl vědom, že ublížil a aby chtěl odčinit své jednání. Kolář uvádí, že se jedná o jakýsi „pozitivní šok“, neboť je to pro agresora nová emočně korektivní zkušenost. Tento šok může někdy vést ke změně či oslabení agresivních postojů a to z důvodu, že pedagog se zachová v emočně vypjaté situaci zcela jinak, než agresor očekává. Předností této metody je, že se vyhýbá slabým místům represe. Vychází totiž z poznání, že většina agresorů má často špatné zkušenosti z rodiny – rodiče je týrají a oni potrestání berou jako další nespravedlnost ze strany školy. Může se použít u prvního a druhého stadia šikany, ale v žádném případě u pokročilého stadia. O její aplikaci je třeba rozhodnout již během diagnostiky šikany. O vhodnosti se pedagog může přesvědčit rozhovorem s obětí a rozhovorem s agresorem. Oběti je nutné nabídnout dvojí způsob řešení – buď agresora potrestat, nebo hledat usmíření. Je důležité také zjistit, jaký je vztah agresora k oběti. Pokud je u něj náznak nějakého pokání a vědomí toho, co udělal a chtěl by to napravit, je metoda usmíření vhodná.

7. Ochrana před šikanou

7.1. Rady pro rodiče obětí

Říčan (1995) upozorňuje na to, že pokud rodiče zjistí, že jejich dítě je šikanováno, je potřeba udělat maximum, aby dítěti co nejrychleji a nejúčinněji pomohli. A to především s ohledem na to, že se jedná o budoucnost dítěte i rodinných vztahů. Jako příklad uvádí následující kroky okamžité pomoci:

- Okamžitě dítě ochránit od šikany za podpory všech možných dostupných prostředků
- Zaznamenat přesně, co se stalo, kolikrát, kdy a kde bylo dítě šikanováno, kdo byl šikaně přítomen. Snažit se získat o celé situaci co nejúplnější obraz protože není vyloučeno, že dítě bezděčně nebo ze strachu podá nepřesné informace.
- Pokud jde o vážné ubližování, neposílat dítě do školy, pokud rodiče nemají jistotu, že se věc řeší správným způsobem.
- Oznámit šikanu neprodleně třídnímu učiteli nebo řediteli. Jednat s nimi mají vždy oba rodiče, event. s sebou vzít někoho jiného, kdo je jednat energicky a pohotově, případně rozumí poměrům ve škole.
- Žádat představitele školy, aby rodiče byli ihned informováni o tom, jaké škola přijala opatření a hodlá ve věci dále postupovat.
- Sejít se s rodiči agresora a požádat je, aby své dítě usměrnili.

Také Kolář (1997) doporučuje rodičům jak postupovat při pomoci dítěti :

- Poskytnout dítěti maximální oporu – zorientovat se ve vnějším obraze šikanování, kdy, kde a jak bylo dítě šikanováno a do vyšetření celé situace si s ním o celém problému povídat. V případě, že jde o pokročilé stadium šikany a hrozí mu nebezpečí, nechat rozhodně dítě doma.
- Oba rodiče mají navštívit třídního učitele a ředitele a informovat je o tom, co se od dítěte o šikaně dozvěděli. Zjistit, zda je škola schopna poskytnout odbornou pomoc a zda mají pedagogové odborné zkušenosti a zda dokážou

realizovat kvalifikovanou první pomoc. Informovat se, jak bude pedagog situaci vyšetřovat, jak najde vhodné svědky a hlavně jak bude chránit jejich dítě.

- Podle situace ve škole učinit další opatření – navázat kontakt s odborníkem, využít linku bezpečí a linku důvěry, navštívit pedagogicko-psychologickou poradnu. Je možné navštívit rodiče agresora a pokus se s nimi domluvit o nápravě situace.

7.2. Škola proti šikanování

V třídním kolektivu může pozici potenciálních obětí výrazně zlepšovat učitel. Musí si především přiznat možnost, že i v jeho třídě může k šikanování docházet. Pokud zjistí, že se tak děje, musí zaujmout k celé věci stanovisko a poskytnout morální podporu obětem. Děti musí vědět, že není hanba, když se svěří dospělému, že se tím jejich situace nezhorší a že rodič, učitel nebo školní psycholog jim v případě potřeby bude naslouchat.

V prosinci 2003 byl ukončen dvouletý projekt Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy⁹, který se zabýval ověřováním speciálního programu proti šikanování na Zdravé škole z něhož vyplynulo, že cestou k zastavení epidemie šikanování na školách, je propojení školního vzdělávacího programu, který rozvíjí příznivé sociální klima, je speciálním programem proti šikaně. Nezbytnou součástí boje proti šikanování je prosazení celkově promyšleného postupu budování prevence na co největším počtu škol, za aktivní pomoci a podpory krajských úřadů a ministerstva. Prevenci nemůže dělat jeden člověk i když je to odborník. Nezbytnou součástí prevence jsou vyškolení specialisté mezi které patří třídní učitel, školní metodik prevence nebo výchovný poradce, okresní metodik preventivních aktivit, krajský školský koordinátor, školní inspektor. Lidé s těmito funkcemi již existují, ale je nezbytné nutně zabezpečit pro ně účinné vzdělávání, které je zaměřeno na problematiku šikanování. Třídní učitelé a výchovný poradce, případně školní speciální pedagog –

⁹ <http://www.msmt.cz>

etoped diagnostikují a „léčí“ zárodečné a počáteční podoby šikanování, které se vyskytují více či méně na všech školách. Při pokročilých šikanách musí probíhat spolupráce školy s odborníky např. pedagogicko psychologické poradny, oddělení sociální prevence při magistrátech, kurátory případně s policií.

8. PRAKTICKÁ ČÁST

8.1. Cíl

Cílem práce je zjistit u vybraného vzorku dětí, zda se ve škole setkávají se šikanou, zda se staly obětí nebo svědky šikany.

8.2. Předpoklad

Předpokládám, že nejčastější obětí šikany jsou děti, které se odlišují, nebo projevují svůj strach a že nejlepší prevence proti šikaně je zvyšování sebevědomí dětí.

8.3. Metody výzkumu

Podle Švingalové (2001)¹⁰ metody sociální psychologie úzce souvisejí s ostatními metodami a představují cesty, způsoby, jimiž zjišťujeme fakta, jevy a jejich souvislosti.

V praktické části bakalářské práce byla použita dotazníková metoda.

Dotazník je metoda sloužící k hromadnému zjišťování jevů, např. osobnostních vlastností – temperamentových nebo charakterových, postojů, názorů, zájmů apod.

Přednosti dotazníků spočívají především v tom, že jsou časově méně náročné a lze jimi získat hodně údajů v poměrně krátkém časovém úseku od více osob současně.

K negativním stránkám dotazníkových metod patří hlavně nedostatek nebo omezení osobního kontaktu vyšetřované osoby a ochotě pravdivě vypovídat.

Typy otázek:

- uzavřené - respondent na ně odpovídá např. ano – ne – nevím, nejčastěji formou zaškrtování
- otevřené – umožňují obsáhlejší odpovědi, nejsou tolik schematické
- kombinace uzavřených a otevřených

Struktura otázek:

¹⁰ Švingalová D.: Základy psychologie I.díl: Základy obecné psychologie, TU Liberec, 1998, s.55,56

- zahrnuje otázky úvodní, které slouží jak k získání zájmu a důvěry dotazovaného, tak k získání potřebných dat – stáří, pohlaví atd.

Tyto otázky označujeme jako tzv. filtrační (Sadílek, 1995)

- otázky vztahující se k výzkumnému problému a tvořící jádro dotazníků

Otázky k zachycení signálů šikanování jsem volila podle Koláře (1997) formou výpovědi žáka o osobě a pohledu žáka na druhé.

8.4. Popis a charakteristika vzorku

Výzkumu se zúčastnilo 34 dětí 9. ročníku základní školy ve věku 15-16 let, z toho 18 dívek a 16 chlapců. Metoda, která byla použita byl dotazník. Dotazník žáci vypracovávali písemnou formou a byl zcela anonymní. Otázky v dotazníku byly formulovány tak, že na ně respondenti odpovídali jednoznačnou odpovědí ano – ne tzn. byly použity otázky uzavřené, případně vybírali jednu nebo více z nabízených možností. Dotazník respondenti vyplňovali za přítomnosti pedagoga – třídního učitele. Na závěr dotazníku měli respondenti stručně uvést, co si oni sami představují pod pojmem šikana. Pro větší autentičnost, jsou jejich odpovědi uvedeny v doslovném přepisu v příloze č. 1.

9. Výsledky průzkumu dotazníkového šetření

Otázka č. 1: **Jsi rád ve své třídě ?**

graf č. 1

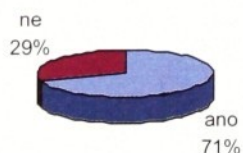

Vyhodnocení:

Tento graf hovoří za vše – většina respondentů je spokojeno ve své třídě, což je potěšující. Můžeme se domnívat, že vztahy ve třídě jsou na dobré úrovni a převážná většina žáků se s třídou identifikovala. Jen málokdo se cítil ve své třídě vysloveně nespokojeně.

Otázka č. 2: **Máš ve třídě svého kamaráda ?**

graf č. 2

Vyhodnocení:

Z grafu je patrné, že většina respondentů má ve třídě svého kamaráda. Velmi obtížně je možné zdůvodnit skutečnost, že téměř třetina respondentů uvedla, že nemá ve třídě svého kamaráda. Můžeme se domnívat, že respondenti mohou mít kamarády v například v jiné třídě, škole.

Otázka č. 3: Patříš ve třídě do party ?

graf č. 3

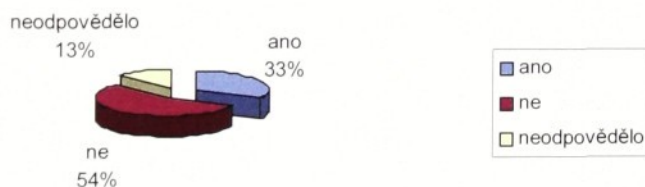

Vyhodnocení :

Z odpovědi na tuto otázku vyplývá, že zhruba polovina respondentů patří ve škole do party. Odpověď je zřejmě ovlivněna i tím, že respondenti byli žáky 9. třídy základní školy a party na II. stupni se tvoří. Další polovina odpověděla, že nikoli. Z grafu se můžeme domnívat, že polovina, která odpověděla záporně, může patřit do nějaké party v místě bydliště. Vzhledem k tomu, že parta může být pozitivní i negativní, nemá tato otázka vypovídací hodnotu o šikaně

Otázka č. 4: Ublížovat ti někdy spolužák ze školy ?

graf č. 4

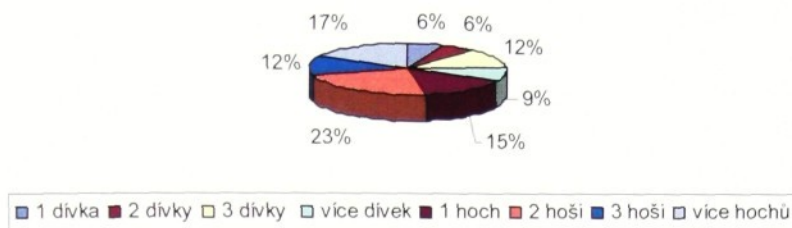

Vyhodnocení:

Z uvedené informace vyplývá, že z 34 respondentů 33 % což je více jak 1/3, má zkušenost se šikanováním ve škole. Překvapující je, že 54 % odpovědělo záporně přesto, že dotazník byl zcela anonymní. Důvodem může být to, že se za tuto skutečnost stydí, nebo měli obavu z prozrazení. Jistá neochota odpovídat může pramenit i z toho, že vyplňování dotazníku byl přítomen pedagog – třídní učitelka.

Otázka č. 5 : **Kdo a kolik jich bylo ?**

graf č. 5

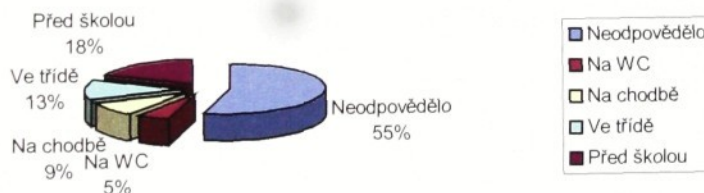

Vyhodnocení:

Z následujícího grafu je patrné, že respondenti považují šikanování za záležitost silných jedinců, kteří ve svém jednání nezůstávají osamoceni.

Otázka č. 6 : **Kde ti ubližovali - zakroužkuj z následujících možností:**

graf č. 6

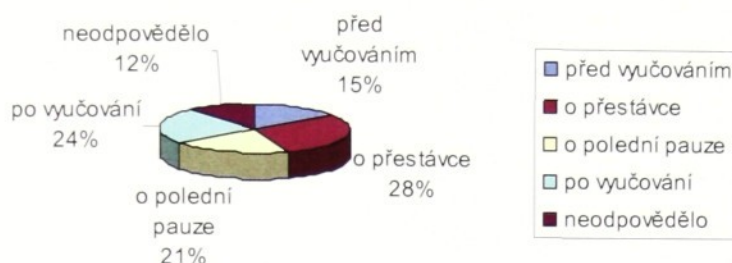

Vyhodnocení:

Na tuto otázku odpověděla skoro polovina respondentů. Z uvedené informace vyplynulo, že ve 27 % se šikana děje ve škole, z toho 13 % dotazovaných uvedlo jako místo šikanování třídu. K občasným potyčkám dochází též na chodbě a na WC. V 18 % je to před zahájením vyučování, kdy čekají děti před budovou. Více jak polovina respondentů na tuto otázku neodpověděla.

Otázka č. 7: **Kdy se to stalo? Zakroužkuj následující možnosti:**

graf č. 7

Vyhodnocení:

Přesto, že na tuto otázku neodpovědělo 12 % respondentů, z grafu č. 7 je patrné, že šikanování se daří tehdy, když není přítomen žádný pedagogický dozor – při pauze mezi dopoledním a odpoledním vyučováním, před zahájením vyučování. Přibližně stejné procento respondentů uvedlo dobu po vyučování – můžeme se domnívat, že se tak děje při cestě ze školy.

Otázka č. 8: **Byl jsi svědkem šikanování spolužáka ?**

graf č. 8

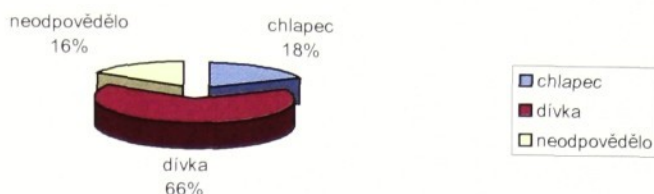

Vyhodnocení:

Na tuto otázku odpovědělo kladně 60 % respondentů. Velké procento kladných odpovědí je zřejmě důkazem toho, že děti mají přehled, co se ve škole děje a citlivě vnímají, že je druhému ubližováno. Tato skutečnost naznačuje, že ve vybrané třídě, může existovat skryté šikanování v různých formách.

Otázka č. 9 : **Ten kdo ti ublížil byl chlapec nebo dívka ?**

graf č. 9

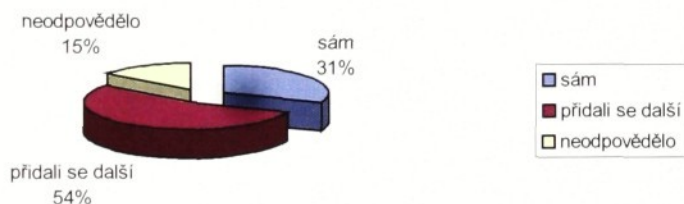

Vyhodnocení:

Tento graf ukazuje překvapující skutečnost, že respondenti uvedli, jako šikanujícího agresora dívku. Zdůvodnit tuto skutečnost je velmi obtížné.

Otázka č. 10: **Ublížoval ti sám, nebo se k němu někdo přidal ?**

graf č. 10

Vyhodnocení:

Vyhodnocení této otázky zcela jasně ukázalo, že u vybraného vzorku respondentů šikanující agresor nezůstane ve svém jednání osamocený, přidají se další. Lze tedy usuzovat, že zde funguje skupinová dynamika – jde o síly, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě . Otázkou zůstává, zda vliv skupinové dynamiky, která je přítomna v každé skupině, působí na jednotlivce kladně nebo bude zneužit.

Otázka č. 11: **Jak ti bylo ubližováno – zakroužkuj následující možnosti.**

graf č. 11

Vyhodnocení:

Z uvedených informací vyplývá, že respondenti se setkali spíše s přehlížením, ponižováním a zesměšňováním tzn. s nepřímou šikanou s nižší intenzitou brutality. Jde o šikanování „náladové“, které není ještě propracované do dokonalého šikanování, které však může mít u citového jedince dalekosáhlé dopady na jeho psychiku. Pro další vývoj jedince je tady důležitá zkušenost se šikanou. Pouze malé procento žáků uvedlo, že jim bylo ubližováno násilným chováním.

Otázka č. 12: **Ublížovali mi proto – vyber z následujících možností**

graf č. 12

Vyhodnocení:

Z následujícího grafu vyplývá, respondenti jsou přesvědčeni, že jejich vzhled, případně materiální zabezpečení je důvod, proč jim bylo ubližováno. Domnívám se, že v naší společnosti dochází k velkému odklonu dospělé populace od hodnotových norem, názorů a postojů. Tato skutečnost se zřejmě projevuje i v pocitech dospívajících, kteří považují materiální hodnoty za prvořadé.

Otázka č. 13: **Napadlo tě někdy změnit své chování nebo zevnějšek, aby přestali se šikanováním ?**

graf. č. 13

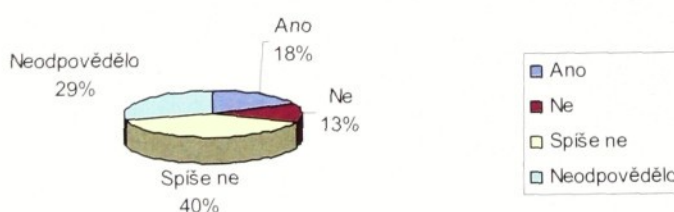

Vyhodnocení:

Z uvedených informací vyplývá, že poměrně velká část respondentů uvažovala o tom, že by se změnila, aby přestala být šikanována. Otázkou zůstává, zda je možné tuto ochotu dětí změnit se, spojovat výlučně se šikanováním, nebo s nějakou vnitřní potřebou „zlepšit“ svůj zevnějšek. Zarážející je skutečnost, že skoro polovina respondentů na tuto otázku neodpověděla. Můžeme se domnívat, že se stydí za to, že by byli ochotni pod nátlakem se změnit.

Otázka č. 14: **Pokud si se změnil – bylo jejich chování jiné – přestali tě šikanovat, pronásledovat ?**

graf č. 14

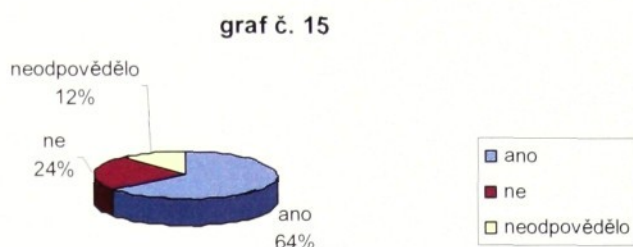

Vyhodnocení:

Z následující informace je patrné, že jen málo dětí změnilo své chování k oběti v důsledku její změny. Z odpovědi respondentů můžeme usuzovat, že změna zevnějšku nevede k tomu, aby agresori se šikanou přestali. Jen ve velmi málo

případech a vzhledem k tomu, že většina respondentů byly dívky, které měly zkušenost s agresory – dívkami, je možné předpokládat, že pokud se oběť změní – změna účesu, oblečení, přestane být nápadná a není již tolik terčem útoků.

Otázka č. 15: **Řekl jsi o šikaně někomu ?**

Vyhodnocení:

Z uvedené informace vyplývá, že ve většině případů je šikana oznámena. Záměrně nebyli respondenti dotazováni na to, komu šikanu oznámili, zda učiteli nebo rodičům. Avšak s ohledem na současné fungování vztahů pedagog – žák, kdy je oficiální svět pedagogů oddělen od skrytého života žáků se můžeme domnívat, že se děti svěřují spíše rodičům. Vzhledem k tomu, že lehčí formy a počáteční stadia šikanování zůstávají skryty, lze považovat vyhodnocení tohoto grafu za příznivou skutečnost, neboť šikana tak nezůstane neodhalena.

10. Závěr

Šikana a drogy jsou v současné době dvěma největšími problémy, kterým se nevyhne téměř žádné dítě. Oba tyto problémy se začínají řešit v celospolečenském měřítku.

U vybraného vzorku dětí se potvrdilo, že se ve škole setkávají se šikanou. Samy se staly obětmi šikany, nebo vědí o spolužákovi, který byl šikanován. Výsledky výzkumu také jednoznačně neprokázali, že by šikanující agresor byl mužského pohlaví.

Můj předpoklad, že děti, které se něčím odlišují se stávají často oběťmi šikany se u vybraného vzorku respondentů potvrdila. Výsledek průzkumu ukázal skutečnost, že někteří dospívající nedokáží tolerovat, když se od nich někdo liší. Šikana mezi dětmi má svůj kolorit a svéráz. Připomíná spíše štvanici než propracovanou a úpornou „mašinérii“. Protože žijeme ve společnosti, která má určitý žebříček hodnot, některé děti to mají v životě těžší. Zřejmě samotný fakt, že někdo vybočuje z řady např. svým vzhledem nebo oblečením, může ostatní odrazovat. I takové rozdíly však ovlivňují sociální status žáka. S tím souvisí i poměrně velká ochota žáků změnit svůj zevnějšek a chování, aby přestali být šikanováni. Tato změna, která souvisí se získáním sebevědomí, důvěry a uznání mezi vrstevníky, nevedla u vybraného vzorku respondentů přesvědčivě k tomu, že oběti přestaly být šikanovány. Domnívám se, že pokud je dítě spokojeno samo se sebou a má zdravou sebedůvěru, umí se lépe vyrovnávat s konfliktními a agresivními situacemi. Sebevědomí dítěte se utváří na základě kvalitních rodinných vztahů a jeho společenských prožitků mimo rodinu. Rodina je nejdůležitější sociální skupinou v níž dítě žije. Plní v lidské společnosti biologickou, ekonomickou, sociální a psychologickou funkci. Poskytuje dítěti potřebné zázemí a uspokojuje jeho potřeby. Rodiče mohou vytvořit prostředí, kde se dítě cítí bezpečně, milováno a přijímáno. Mohou pomoci svému dítěti, aby se naučilo a používalo nenásilné způsoby řešení konfliktů. Nedokáží však ovlivnit jeho prostředí mimo rodinu. Rodina dítěti poskytuje různé podněty, dítě učí, a tak podporuje jeho rozvoj, aby bylo připraveno ve škole i mimo ní obstát a tato socializace probíhá celý

život. Domnívám se, že pokud se jedinec neustále vzdělává, získává tím větší rozhled a vyšší sebevědomí a uplatnění ve společnosti.

Obecně lze říci, že násilí roste, ale u šikany to lze velmi těžko dokázat, protože její typickou vlastností je její skrytost. Dosavadní pedagogické vzdělání neposkytuje ucelené poznatky o problematice šikany a o zákonitostech skupinového života. Přípravenost pedagogů na školách není zřejmě na takové výši, jakou by si problematika šikany zasloužovala. K tomu se přidává i ta skutečnost, že názory na šikany jsou zatíženy neznalostí, mýty a bagatelizací. Pedagogové odhalí šikany pouze ojediněle, většinou v případech, když se odhalí nějaká extrémní forma. Určitým pokrokem je vydání metodického pokynu ministra školství k prevenci a řešení šikany – viz příloha č. 3. Je také důležité, aby na škole byl alespoň jeden člověk, který by se problematikou šikany zabýval blíž proto, aby škola mohla poskytnout kvalifikovanou a odbornou pomoc všem účastníkům šikany.

Příloha č. 1

Doslovný přepis respondentů na dotaz, co si představují pod pojmem šikana.

Šikana je společenský problém nás všech a je určitě hodně podobná vydírání. Největším problémem je, že se postižený bojí říct, že je šikanován. Měla by se trestat zavřením do ústavu pro mladistvé.

Je to špatná věc a mělo by se proti ní bojovat všemi prostředky. Děti by to měly říct učitelovi o samotě a ten by to neměl nikde říct.

Šikana je psychická a fyzická a u nás na škole jsou hojně zastoupeny oba dva druhy.

Já si myslím, že na naší škole se ta pravá šikana nevyskytuje, protože kdyby jo, tak by to šikanování jedinci řekli vyučujícímu.

Lidé, kteří jenom přihlížejí, by se nad sebou měli zamyslet i když to není jednoduché. Je dobré se za toho, komu ubližují postavit.

Dali bychom do třídy kamery a na chodbu také. Je to proto, že učitelé nemůžou být ve třídě pořád.

Šikana je vyvolána vzrůstající agresivitou mládeže, která stále kouká na televizi na drastické seriály.

Když se hlouběji zamyslíme nad šikanou, tak zjistíme, že silnější dokazuje slabšímu, že má větší sílu. A proč to dělá? Protože se ho snaží zlomit. Pokaždé když si není jistý sám sebou, jde zmlátit svou oběť.

Ten, kdo něco provede třeba když šikanuje, měl by dostat ředitelskou důtku a měli by to o něm říct. Aby ostatní viděli co se jim stane, když budou dělat to samé.

Příloha č. 2

Šikana – naplnění skutkové podstaty řady trestných činů

Šikana bývá nečastěji postihována podle ustanovení trestního zákona, neboť v souvislosti s ní nejčastěji dochází k páchání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti.

Omezování osobní svobody podle § 231 trestního zákona- pod tuto skutkovou podstatu lze zařadit různé formy šikany spočívající např. v zavírání oběti, jejím přivazování nebo nucení setrvávat na určitém místě.

Vydírání podle § 235 trestního zákona (8) – oběť je nucena násilím nebo pod pohrůžkou násilí k nějakým úkonům. Nezáleží na tom, zda se jedná o skutečné fyzické násilí nebo pouze vyhrožování. Hrozit lze v daném případě jak násilím, tak i způsobením jakékoliv jiné újmy.

Loupež podle § 234 trestního zákona (8) – kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci. Nezáleží přitom, jakou hodnotu má tato cizí věc, rozhodující se samotný fakt, že někdo použije násilí vůči jinému, aby se zmocnil jeho věci.

Sexuální formy šikanování mohou být kvalifikovány jako trestný čin **znásilnění**, **pohlavního zneužívání** nebo trestný čin **kuplířství**. Šikana se může projevit i na zdravotním stavu poškozeného, může mít za následek způsobení újmy na zdraví. V takovémto případě se může jednat o trestný čin **ublížení na zdraví**. Je-li šikana založena na úmyslném poškozování věcí oběti, potom takové jednání může naplnit skutkovou podstatu trestného činu **poškození cizí věci**.

Trestní odpovědnost pachatelů šikany

K tomu, aby byl pachatel postižen, je třeba, aby dosáhl určitého věku. Za mladistvé se považují osoby starší 15 let, dospělost z hlediska trestní odpovědnosti nastává dosažením 18. roku věku. Trestní odpovědnost vyvíňuje pouze duševní porucha.

Příloha č. 3

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně –patologických jevů u dětí a mládeže č.j. 14 514/2000-51 platný od 1.1.2001 se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů.

Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby přecházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.

Dětsí a dospívající agresori se často stávají členy marginálních sociálních skupin, které pak v dospělosti mají zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní. Pokud dokážeme zastavit jejich agresivní chování v tomto věku, sníží se i riziko jejich kriminalizace v dospělosti.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit v návaznosti na výše uvedený předpis na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace o jeho projevech a napomoci hledat řešení těchto specifických problémů.

Čl.1

Charakteristika šikanování

1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

2) Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávek, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna. Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

3) Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů vydírání, omezování osobní svobody, útisku, ublížení na zdraví, loupeže, vzbuzení důvodné obavy, poškození cizí věci, znásilnění, kuplířství podobně.

4) Učitel nebo vychovatel, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně

nepřekažení trestného činu. V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadřování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování. Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 10 trestního zákona může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl.2

Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Jejich znaky je možno rozdělit podle různých hledisek přibližně do následujících skupin:

- Verbální přímé a nepřímé,
- Fyzické přímé a nepřímé.
- Aktivní a pasivní

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu. Příklady znaků šikanování, které neustále přibývají, jsou uvedeny v příloze.

Čl.3

Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

1) Je nutné, aby se s podstatou, formami a nebezpečnými důsledky šikany jako antisociálního chování jedinců i skupin žáků seznámili všichni žáci, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, ředitelé škol a školní inspektori. Žáci a pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování nejsou neškodnou legrací a zábavou, měli by být seznámeni zejména s negativními důsledky šikany, a to jak pro její oběti, tak pro

její pachatele. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.

2) Každý pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vede důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka a rozvíjí zejména:

- pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka,
- respekt k individualitě každého jedince,
- etické jednání (humanita, tolerance),
- jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možnosti osobní, společenské a morální výchovy v prevenci šikanování a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. To se týká zejména situací, kdy se žák učí přijímat všeobecné hodnoty společnosti, identifikovat se s nimi a jednat v jejich duchu v každodenním životě.

3) Pedagogická centra a další subjekty poskytující další vzdělávání pedagogickým pracovníkům zajistí v tomto oboru podle úrovní a typu škol a podle akreditovaných programů toto vzdělávání výchovných poradců, školních metodiků prevence i dalších učitelů.

4) Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a agresivity. Vychází se přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu metodického pokynu ministra k prevenci sociálně patologických jevů součástí minimálního preventivního programu školy. V rámci účinné prevence šikanování je při přípravě a realizaci celoškolské (celoústavní) strategie důležité zejména:

- Zajistit účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Školní metodik

prevence bude zodpovídat za informovanost všech pedagogických pracovníků školy nebo školského zařízení o dané problematice. Bude se aktivně podílet na řešení případů šikanování a napomáhat svým kolegům zvládnout postup a strategii při řešení konkrétních situací. Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky mimo jiné též s informací MŠMT ČR č.j. 14 144/98-22 „Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policí ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané“.

- Navodit úzkou spolupráci mezi žáky (svěřenci), rodiči a pedagogy a jasně vymezit možnosti oznamovat i zárodky šikanování (při zachování důvěrnosti takovéhoto sdělení).
- Ve školním (ústavním) řádu jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
- Zajistit v souladu s pracovním řádem zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení i během osobního volna, a to hlavně v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
- Seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovný poradce).
- Aktivně zapojit do prevence šikanování i nepedagogické pracovníky.
- Zvyšovat informovanost pedagogů v této oblasti, doplňovat školní knihovnu o literaturu z oblasti problematiky agresivního chování a šikanování, organizovat semináře s odborníky zabývajícími se danou problematikou, začleňovat témata šikany do dalšího vzdělávání učitelů apod.
- Informovat pedagogy, žáky (svěřence) a rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (např. umístit na přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se problematikou šikanování zabývají).

- Spolupracovat s odbornými službami resortu školní (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a s dalšími odbornými pracovišti poradenských a preventivních služeb v regionu, poskytujícími odbornou konzultaci a psychoterapeutickou péči, s metodiky preventivních aktivit a s dalšími odborníky v regionu).

Čl.4 Metody řešení šikanování

- 1) Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí „solidarity“ agresorů a postižených.
- 2) Pro vyšetřování šikany lze doporučit strategii prováděnou v těchto pěti krocích:
 1. Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozomili a s oběťmi.
 2. Nalezení vhodných svědků.
 3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
 4. Zajištění ochrany obětem.
 5. Rozhovory s agresory, případně konfrontace mezi nimi.
- 3) Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, tzn. „školního lynčování“ je nutný následující postu:
 1. Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.
 2. Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.
 3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
 4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
 5. Nahlášení policii.
 6. Vlastní vyšetřování.
- 4) Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na

problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.)

Čl. 5

Výchovná opatření

1) Pro potrestání agresorů lze užít následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

2) V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu.
- Podání návrhu orgánů sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování.

3) Školské zařízení řeší tuto problematiku na základě opatření ve výchově, systému hodnocení svěřence zařízení, popř. programu rozvoje osobnosti dítěte.

4) Oběti šikanování se doporučuje nabídnout psychoterapeutickou péči PPP nebo jiného poradenského pracoviště.

Čl. 6

Spolupráce školy s rodiči žáků

Při podezření na šikanování je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikanování, měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou.

Čl. 7

Spolupráce školy se specializovanými a ostatními institucemi

- 1) Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména ve zdravotnictví s pediatrií, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (také využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami s rodinou).
- 2) při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.
- 3) Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky.

Tento pokyn nabyl účinnosti dnem 1.1.2001.

Seznam použité literatury :

- Říčan,P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*, Portál, Praha 1995
- Vágnerová,M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Portál, Praha 2000
- Kolář,M.: *Bolest šikanování*, Portál, Praha, 2001
- Kolář,M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*, Portál, Praha, 1997
- Blažek,B.: *Tváří tvář obrazovce*, Praha, Sociologické nakladatelství, 1995
- Capponi,V.- Novák, T.: *Asertivně do života*, Praha, Svoboda 1992
- Švingalová,D.: *Základy psychologie, I.díl: Základy obecné psychologie*, TU Liberec, 1998,s.55,56